

O'ZBEK XALQ MAQOL VA MATALLARIDA AYOL OBRAZINING IFODALANISHI**Meliboyeva Gulxayo Yunusali qizi****Qo'qon davlat pedagogika instituti****gulxayoyunusaliyevna0330@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17492551>**

Kalit so'zlar: ayol obrazi, maqol, matal, ona, xotin, qiz, gender stereotipi, xalq og'zaki ijodi, axloqiy qadriyatlar, oila, madaniyat.

Annotatsiya

Ushbu tezisda o'zbek xalq maqol va matallarida ayol obrazining ifodalanish xususiyatlari, uning ijtimoiy, ma'naviy va estetik mazmuni tahlil qilinadi. Maqollarda ayollarning jamiyat va oiladagi o'rni, onalik va xotinlik obrazlari, shuningdek, ayolga nisbatan ijobiy hamda salbiy stereotipik qarashlar ochib beriladi. Ayollar haqidagi xalq donishmandligi o'zbek xalqining axloqiy qadriyatlari, diniy e'tiqodlari va madaniy qarashlarini aks ettiruvchi asosiy manba sifatida ko'rib chiqiladi. Tahlil davomida xalq ertaklari va maqollaridan misollar keltirilgan, ular orqali ayolning xalq ongidagi obrazlari turli ko'rinishlarda yoritilgan.

Kirish

Xalq og'zaki ijodi insoniyatning madaniy xotirasi, milliy tafakkurining ifodasidir. Maqollar esa bu jarayonda xalqning dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari va hayotiy tajribasini eng ixcham shaklda aks ettiradi. Ayniqsa, o'zbek xalq maqollarida ayol obrazi turli ijtimoiy rollarda — ona, xotin, qiz, kelin, qaynona, opa, singil kabi ko'rinishlarda keng ifoda topgan.

Ayollar haqida aytilgan maqol va matallar xalq tafakkurida ayollarga nisbatan hurmat, ehtirom, mehr-muhabbat bilan birga, ayrim hollarda an'anaviy gender stereotiplarini ham saqlab qolgan. Masalan, "Bir ayolning makri qirq tuyaga yukdir" degan maqolda ayolning aqliy ziyrakligi hiylakorlik sifatida talqin etilsa, "Jannat onalar oyog'i ostida" maqoli ayollik va onalikning muqaddasligini ifodalaydi. Demak, o'zbek xalq maqollarida ayol obrazi murakkab, ko'p qirrali va ijtimoiy-ma'naviy jihatdan boy tizimni tashkil etadi.

Asosiy qism

O'zbek xalq maqollarida ayol so'zining semantik maydoni keng va turfa ma'nolarga ega. U ba'zan mehr va fidoyilik ramzi, ba'zan esa ijtimoiy tanqid yoki kinoya vositasi sifatida ishlatiladi.

"O'zbek xalq maqollarida ayol obrazining ifodalanishi" mavzusidagi ilmiy ishda ayollar haqidagi maqollarni semantik jihatdan tahlil qilib, ularning jamiyatdagi gender stereotiplarini aks ettiruvchi asosiy ko'rinishlarini belgilab beradi. Masalan, "Ayolning aqli uning go'zalligida, erkakning go'zalligi uning aqlida" maqoli ayol va erkak obrazlarini qarama-qarshi qo'yadi, bu orqali ayolning tashqi chiroyi bilan bog'liq qadriyatlarni ko'rsatadi. Bu esa jamiyatda intellektual ustunlikni erkak obraziga nisbat beruvchi tarixiy ijtimoiy tafakkurni aks ettiradi [1].

Biroq o'zbek xalq og'zaki ijodida ayol obrazi faqat salbiy yoki kinoyali ma'noda emas, balki ijobiy fazilatlarining timsoli sifatida ham keng qo'llanadi. "Ona yurting omon bo'lsa, eling omon bo'lur", "Jannat onalar oyog'i ostida", "Ona yurak, oila suyak" kabi maqollar onalik timsoli orqali ayolni hayot, mehr, bag'rikenglik va ma'naviy kuch manbai sifatida talqin qiladi. Ayniqsa, "Bolaning qo'li shilinsa, onaning yuragi ezilar" maqoli orqali onalik tuyg'usining tabiiy, chuqur va empatik mohiyati ifodalanadi. Bunday maqollar o'zbek xalqining oilaviy qadriyatlarida onaning o'rni naqadar muhim ekanini ko'rsatadi [2].

Ayol obrazining xalq ertaklarida ifodalanishiga nazar tashlasak, unda ham shunga o'xshash ikki qutbli yondashuvni ko'ramiz. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagida Zumrad – mehribon, mehnatsevar va sabrli ayol obrazining timsoli bo'lsa, Qimmat – hasadgo'y va makkor ayol obrazini ifodalaydi. Bu ikki ayol obrazi orqali xalq og'zaki ijodi yaxshilik va yomonlikni qarama-qarshi qo'ygan holda, ayolning jamiyatdagi xulqiy namunalarini ifodalaydi.

Shuningdek, "Boy-bola bilan kambag'al kampir" ertagida ham ayol – mehribonlik va saxovatning manbai sifatida tasvirlanadi. Bu esa o'zbek xalqining qadimiy e'tiqodlarida ayolni oilaviy barqarorlik va insoniylik tayanchi sifatida ko'rish g'oyasiga mos keladi [3].

O'zbek maqol va matallarida "xotin" so'zining ishlatilishi ham diqqatga sazovor. "Yaxshi xotin – erga tovon, yomon xotin – elga balo" maqolida ayolning oila barqarorligidagi o'rni muhim tarzda ko'rsatilgan. Bunda ayolning axloqiy fazilatlar va oilaviy mas'uliyati jamiyat farovonligiga bevosita bog'liq deb qaraladi. Shuningdek, "Xotinning mehri bilan uy nur topar", "Er ishbilarmon bo'lsa, xotini ham hushyor bo'ladi" kabi maqollar ayolni oilaning ruhiy va iqtisodiy tayanchi sifatida ifodalaydi [4].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek xalq maqollarida ayol obrazining turli darajadagi talqinlari mavjud:

1. **Onalik va mehr-oqibat obrazlari** — ona, farzand va oila munosabatlaridagi muqaddaslikni ifodalaydi.
2. **Xotinlik va oila barqarorligi** — oilaviy mas'uliyat, sadoqat va muvozanatni ta'kidlaydi.
3. **Qiz va kelin obrazlari** — odob, go'zallik, ibo, uyat kabi an'anaviy qadriyatlarni namoyon etadi.
4. **Kampir yoki qaynona obrazlari** — hayot tajribasi va donishmandlik timsoli sifatida qo'llanadi.

Shu o'rinda, xalq maqollaridagi ayol obrazlari ko'p hollarda diniy va axloqiy qarashlar bilan uyg'unlikda shakllangan. Masalan, "Jannat onalar oyog'i ostida" maqoli Qur'on va hadisidagi onaga hurmat g'oyasiga asoslanadi. Bu orqali xalq e'tiqodida ayolning nafaqat ijtimoiy, balki ruhiy-axloqiy maqomi ham yuksak darajada e'tirof etiladi.

Xulosa

O'zbek xalq maqol va matallarida ayol obrazi xalq dunyoqarashi, ijtimoiy qadriyatlari va ma'naviy tizimining ajralmas qismidir. Bu maqollar orqali ayollar haqidagi qadimiy tushunchalar, ularning oiladagi o'rni, onalik, sadoqat, go'zallik va donolik kabi fazilatlar ifodalangan.

Shu bilan birga, ayrim maqollar va ertaklarda gender stereotiplar ham aks etadi, bu esa tarixiy ijtimoiy tafakkurning o'z davriga xos mahsuli sifatida talqin qilinadi. Umuman olganda, ayol obrazining xalq og'zaki ijodidagi bunday ko'p qirraliligi xalqimiz tafakkuridagi ayollarga bo'lgan ehtirom va ularning jamiyatdagi o'rni naqadar chuqur ildiz otganini ko'rsatadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Djumaniyazova Zilola Navfal qizi. *"O'zbek xalq maqollarida ayol obrazining ifodalanishi."* Urganch davlat universiteti, 2023 [55:576–578].
2. Ma'nolar maxzani. Toshkent: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" ilmiy nashriyoti, 2001.
3. O'rinboyev S. *O'zbek xalq og'zaki ijodi.* Toshkent: Fan, 2019.

4. “Ona va ayol obrazining xalq ertaklarida aks etishi.” — O‘zbekiston san’atshunoslik jurnali, №3 (2022).